

Het verband tussen opvoedcompetentiebeleving van moeders en de temperamentkenmerken droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier van moeders en kinderen.

The relationship between mothers' sense of competence and the temperament characteristics sadness, frustration, fear and a high intensity of pleasure of mothers and children.

Masteropleiding Pedagogische Wetenschappen

Masterprogramma Orthopedagogiek

Cursuscode: 200500130

Laura van Berkom (3864715)

Mariëlle Scheepers (3791866)

Begeleidend docente: Meike Slagt

Tweede beoordelaar: Prof. Dr. Maja Deković

Inleverdatum: 14 juni 2013

Voorwoord

Voor u ligt de masterthesis over het verband tussen de temperamentkenmerken droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier bij moeders en kinderen en de opvoedcompetentiebeleving van moeders. Deze thesis is geschreven in het kader van het afstuderen voor de master Orthopedagogiek aan de Universiteit van Utrecht, faculteit Sociale Wetenschappen. Mariëlle had de verantwoordelijkheid voor het gedeelte gericht op de temperamentkenmerken van kinderen. Laura was verantwoordelijk voor het gedeelte betreffende de temperamentkenmerken van moeders. De overige onderdelen van deze thesis zijn in samenwerking tot stand gekomen. Een intensieve en soms kritische samenwerking heeft geleid tot een resultaat waar wij trots op zijn.

Het resultaat was echter niet mogelijk zonder de adviezen en begeleiding van Meike Slagt die wij hiervoor bijzonder willen bedanken. Voor vragen en onzekerheden konden wij altijd bij haar terecht. Onze familie en vrienden willen wij bedanken voor het geduld en het aanpassingsvermogen waar wij bij het maken van onze thesis een beroep op hebben gedaan. De frustraties die wij bij hen kwijt konden en het bieden van de gelegenheid voor onze vele Skype gesprekken. Wij willen Petra van Berkom bedanken voor het kritisch nalezen van de geschreven stukken op taal en grammatica. Tenslotte was deze thesis niet mogelijk geweest zonder de medewerking van de vele moeders in de provincie Utrecht die de vragenlijsten hebben ingevuld.

Utrecht, juni 2013

Laura van Berkom   Mariëlle Scheepers

Samenvatting

Achtergrond Opvoedcompetentiebeleving is eerder geassocieerd met ondermeer moeilijk gedrag van kinderen en met persoonlijkheidskenmerken van de ouders. Er was echter nog weinig bekend over de samenhang tussen temperamentkenmerken van kinderen en van moeders en de opvoedcompetentiebeleving van moeders. Onderzoek naar temperament van moeders en kinderen kan bijdragen aan kennis over hoe competentiegevoelens in de opvoeding tot stand komen. De vraagstelling van huidig onderzoek luidde of de competentiebeleving van moeders voorspeld kan worden door de temperamentkenmerken (droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier) van moeders en kinderen.

Methode Er namen moeders van 135 jongens en 125 meisjes in de leeftijd van vier tot zeven jaar deel aan dit cross-sectionele onderzoek. 97.3% Van de moeders en 95.8% van de kinderen had de Nederlandse nationaliteit. De moeders vulden verschillende vragenlijsten in.

Resultaten Uit de hiërarchische regressieanalyses bleek dat frustratie van zowel moeders als kinderen een significante voorspeller was voor de competentiebeleving van moeders.

Temperamentkenmerken van kinderen verklaarden een significante hoeveelheid variantie van 9.7% in de competentiebeleving van moeders. Temperamentkenmerken van moeders verklaarden een significante variantie van 15.9% in de competentiebeleving van moeders.

Conclusie Frustratie bij moeders of kinderen zorgt er mogelijk voor dat moeders zich minder competent voelen in de opvoeding. Het temperament van moeders bleek de sterkste voorspeller voor hun competentiebeleving in vergelijking met het temperament van kinderen. Toekomstig onderzoek kan zich richten op het verifiëren van de resultaten door middel van longitudinaal onderzoek. Daarnaast is het belangrijk dat het verband tussen andere temperamentkenmerken met competentiebeleving in kaart wordt gebracht.

Kernwoorden Temperamentkenmerken - Competentiebeleving - Moeders - Kinderen

Abstract

Background Sense of competence has been associated with amongst others difficult behavior of the children and the personality characteristics of the parents. However, rather little was known about the relationship between the temperament characteristics of children and of mothers and sense of parenting competence of the mothers. Research into the temperament of mothers and children can contribute to the knowledge of how sense of competence in raising children are established. This study examined whether sense of competence can be predicted on the basis of the temperament characteristics (sadness, frustration, fear and a high intensity of pleasure) of mothers and children. **Method** In total, mothers of 135 boys and 125 girls, ranging from four until seven years old, took part in this cross-sectional study. 97.3% of the mothers and 95.8% of the children had the Dutch nationality. The mothers completed several questionnaires. **Results** From the hierarchical regression analyses the temperament characteristic of frustration of both mothers and children proved to be a significant predictor of sense of competence of the mothers. The temperament characteristics of the children explained a significant variation of 10% in sense of competence of the mothers. The temperament characteristics of the mothers explained a significant variation of 16% in sense of competence of the mothers. **Conclusion** Frustration in mothers and children can predict a lower sense of competence among mothers concerning the upbringing of their children. The temperament of the mothers proved to be the most salient predictor of her sense of competence in comparison with their children. Future research could be directed at the verification of the results by means of longitudinal research. It is furthermore important to make an assessment of possible other temperament characteristics that can predict sense of competence.

Key Words Temperament characteristics - Sense of Competence - Mothers - Children

Ouders die een hogere competentiebeleving hebben, ervaren meer succes in het opvoeden. Dit kan leiden tot gunstigere omstandigheden en uitkomsten voor kinderen wat vervolgens het competentiegevoel van ouders kan vergroten. Ouders die zich echter niet competent voelen in de opvoeding zullen waarschijnlijk minder snel een standpunt innemen en uitleggen waarom bepaalde grenzen gesteld worden. Tevens maken zij vaker gebruik van negatieve communicatietechnieken (De Haan, Prinzie, & Dekovic, 2009), zoals schreeuwen. Een lage opvoedcompetentiebeleving kan zo een nadelige uitwerking hebben op de opvoeding, daarom is het van belang het ontstaan van opvoedcompetentie nader te onderzoeken. Opvoedcompetentiebeleving is in eerdere onderzoeken negatief geassocieerd met onder meer moeilijk temperament van kinderen (Teti & Gelfand, 1991) en met persoonlijkheidskenmerken van de ouders (De Haan et al., 2009). Er is echter nog weinig bekend over de daadwerkelijke samenhang tussen temperamentkenmerken van kinderen en ouders en de opvoedcompetentiebeleving van ouders. Onderzoek naar temperament van ouders en kinderen kan bijdragen aan kennis over hoe competentiegevoelens in de opvoeding tot stand komen. Wanneer er meer over deze samenhang bekend is, kunnen er in de praktijk passende preventie- en interventiestrategieën worden ingezet.

Huidig onderzoek richtte zich op moeders, met als doel het verband tussen temperamentkenmerken van moeders en kinderen en opvoedcompetentiebeleving van moeders te onderzoeken.

Opvoedcompetentiebeleving en Temperament

Opvoedcompetentiebeleving is de opvatting die ouders hebben over de mate waarin zij zichzelf in staat achten tot het uitvoeren van verschillende opvoedtaken en het gevoel hebben dat zij over voldoende vaardigheden en handigheid beschikken in de rol van opvoeder (Brock, Vermulst, Gerris, & Abidin, 1992; Coleman & Karraker, 1997). Een andere benaming voor opvoedcompetentiebeleving is self-efficacy. In het vervolg zal de term competentiebeleving gebruikt worden in plaats van opvoedcompetentiebeleving of self-efficacy. Competentiebeleving is gerelateerd aan opvoedkundig gedrag, zoals hogere niveaus van warmte en lagere niveaus van over-reactiviteit (De Haan et al., 2009). Daarnaast bleek dat mensen met veel vertrouwen in hun eigen capaciteiten bij tegenslagen hun inspanningen versterken en hun gevoel van competentiebeleving snel kunnen herstellen. Mensen die twijfelen over hun eigen capaciteiten geven echter sneller op wanneer zij tegen moeilijkheden aanlopen (Bandura, 1989). Het bovenstaande illustreert dat competentiebeleving een belangrijke voorspeller is voor het functioneren van ouders.

Over het algemeen wordt temperament gezien als de aanleg van een persoon (Wicks-Nelson & Israel, 2009). Deze aanleg heeft een biologische basis en wordt gaandeweg beïnvloed door erfelijkheid, rijping en ervaring, maar is relatief stabiel over tijd. De aanleg vanuit temperament omvat onder andere emotie, stemming, aandacht, affectie en activiteitsniveau en representeert de kern van de persoonlijkheid (Rothbart & Bates, 2006; Schaffer, 2007). De persoonlijkheidsstructuur van ouders heeft invloed op hoeveel vertrouwen zij hebben in eigen opvoedingsvaardigheden en hoe zij tegen de opvoeding aankijken (Schaffer, 2007). Gezien de raakvlakken tussen persoonlijkheid en temperament is temperament mogelijk een voorspeller voor de mate van competentiebeleving van moeders. Er zijn in huidig onderzoek vier temperamentkenmerken als mogelijke voorspellers onderzocht, welke zowel bij kinderen als bij moeders gemeten werden. Het eerste temperamentkenmerk was hoge intensiteit van plezier, waarbij werd gemeten in hoeverre iemand plezier beleeft aan sensatieve situaties. Het tweede temperamentkenmerk was angst, welke gerelateerd was aan pijn of ongemak. Ten derde werd frustratie gemeten als zijnde een onplezierige reactie die in verband staat met de onderbreking van taken en gedrag. Tenslotte werd droefheid gemeten als de neiging om gemakkelijk een verlaagde stemming en energie te ervaren met betrekking tot voorwerpen, persoonlijk verlies, teleurstelling en blootstelling aan lijden (Evans & Rothbart, 2007).

Temperament van Kinderen en de Competentiebeleving van Moeders

Het gedrag van kinderen wordt vaak in verband gebracht met hun temperament. Het spectrummodel gaat er bijvoorbeeld van uit dat probleemgedrag een uiterste is van het temperament van kinderen. Voor moeders is het temperament van hun kinderen zichtbaar in het gedrag van de kinderen. Wanneer kinderen gekenmerkt worden door frequent en intens ervaren en uiten van temperamentkenmerken zoals droefheid, frustratie en angst kan gesteld worden dat zij een "moeilijk" temperament hebben (Nigg, 2006). Een hoge mate van temperamentkenmerken zoals boosheid/frustratie en droefheid, ofwel een moeilijk temperament, zijn in verband gebracht met zowel externaliserend als internaliserend probleemgedrag (Eisenberg et al., 2005; Gartstein, Putnam, & Rothbart, 2012; Karreman, De Haas, Van Tuijl, Van Aken, & Dekovic', 2010). Externaliserend gedrag van kinderen houdt verband met de opvoedsituatie en daarmee met de competentiebeleving van de ouders (Jones & Prinz, 2005). De mate waarin moeders bij hun kinderen droefheid, frustratie, angst of hoge intensiteit van plezier ervaren kan verband houden met hoe zij hun eigen opvoedvaardigheden beoordelen. Moeders meten hun eigen competentie als opvoeder aan het

welzijn en het gedrag van hun kinderen. Het bovenstaande maakt dat verwacht werd dat er - via observeerbaar gedrag- een verband bestaat tussen temperament van kinderen en de competentiebeleving van moeders.

Moeders met een lage competentiebeleving rapporteren meer gedragsproblemen bij hun kinderen (Day, Factor, & Szkiba-Day, 1994). Moeders van kinderen met gedragsproblemen zullen vaker in een conflictsituatie komen met hun kinderen. De mate van (intense) conflicten die moeders met hun kinderen ervaren houdt verband met een moeilijk temperament van de kinderen (Raver & Leadbeater, 1999). Kinderen kunnen frustratie, angst en droefheid uiten in heftige emotionele reacties tijdens een conflict met hun moeders. Deze heftige emotionele reacties van kinderen houdt verband met een lagere competentiebeleving van moeders op het moment dat kinderen een moeilijk temperament hebben (Leerkes & Crockenberg, 2002). In huidig onderzoek werd verwacht dat moeders met kinderen die meer frustratie, droefheid en angst laten zien een lagere competentiebeleving hebben. Hoe makkelijker kinderen zijn in de omgang, hoe groter de competentiebeleving van moeders (Tarkka, 2002). Het kan dat kinderen die makkelijk zijn in de omgang, veel plezier beleven aan sensatievolle situaties en een bepaalde mate van levenslust en nieuwsgierigheid/openheid laten zien. Tenslotte werd in huidig onderzoek verwacht dat moeders met kinderen met het temperamentkenmerk hoge intensiteit van plezier een hoger competentiegevoel hebben.

Temperament van Moeders en de Competentiebeleving van Moeders

Tot op heden lijkt het verband tussen temperamentkenmerken van de opvoeder en diens competentiebeleving onderbelicht gebleven. Wel zijn er enkele onderzoeksresultaten die dit verband doen vermoeden. Temperament wordt gezien als een subdomein van persoonlijkheid. Uit onderzoek van de Haan en collega's (2009) bleek dat persoonlijkheidstrekken van ouders samen achttien procent van de variantie in gevoel van competentie verklaarden. Tevens werd een verband gelegd tussen specifieke persoonlijkheidskenmerken en competentiebeleving. Het persoonlijkheidskenmerk extraversie bleek mensen vatbaarder te maken voor een hogere mate van competentiebeleving. Het temperamentkenmerk hoge intensiteit van plezier valt onder de temperamentdimensie extraversie en correleert met de persoonlijkheidsdimensie extraversie (De Haan, et al., 2009; Evans & Rothbart, 2007). Mensen met een extraverte persoonlijkheid hebben onder andere het gevoel dat zij over het vermogen beschikken om doelstellingen te behalen (Depue & Collins, 1999). Mogelijk vinden extraverte moeders ook dat ze voldoende in staat zijn tot goed opvoederschap. Op basis van de correlatie tussen het temperament- en

persoonlijkheidskenmerk extraversie werd verwacht dat moeders die in grotere mate een hoge intensiteit van plezier ervaren een hogere competentiebeleving hebben. Betreffende het temperamentkenmerk angst bleek uit het onderzoek van Rothbart en Hwang (2005) dat een neiging tot angst bijdraagt aan angst voor zichzelf en specifiek aan angst voor eigen falen. Daarom werd in huidig onderzoek verwacht dat moeders die vanuit hun temperament de neiging tot angst hebben, angstig zijn over hun eigen falen als opvoeder en zich hierdoor minder competent voelen. In tegenstelling tot het temperamentkenmerk angst is er in de bestaande literatuur weinig geschreven over een verband tussen frustratie en competentiebeleving. Competentiebeleving opereert mogelijk als een transactionele variabele. Zo worstelen ouders met lagere niveaus van competentiebeleving wellicht met het ouderschap en ervaren zij frustratie (Jones & Prinz, 2005). Wellicht zijn mensen die snel gefrustreerd zijn ook sneller ontevreden over hun eigen capaciteiten en kan verwacht worden dat moeders die vanuit hun temperament meer frustratie ervaren een lagere competentiebeleving hebben. Dit zal in huidig onderzoek worden getoetst. Tenslotte bleek betreffende het temperamentkenmerk droefheid dat wanneer depressie toenam, het ouderlijke gevoel van competentie verminderde (Knoche, Givens, & Sheridan, 2007). Mensen die depressief zijn ervaren onder andere gevoelens van droefheid (Sharp & Lipsky, 2002). Omdat de neiging tot droefheid onderdeel uitmaakt van depressie werd verwacht dat moeders die meer droefheid ervaren een lagere competentiebeleving hebben.

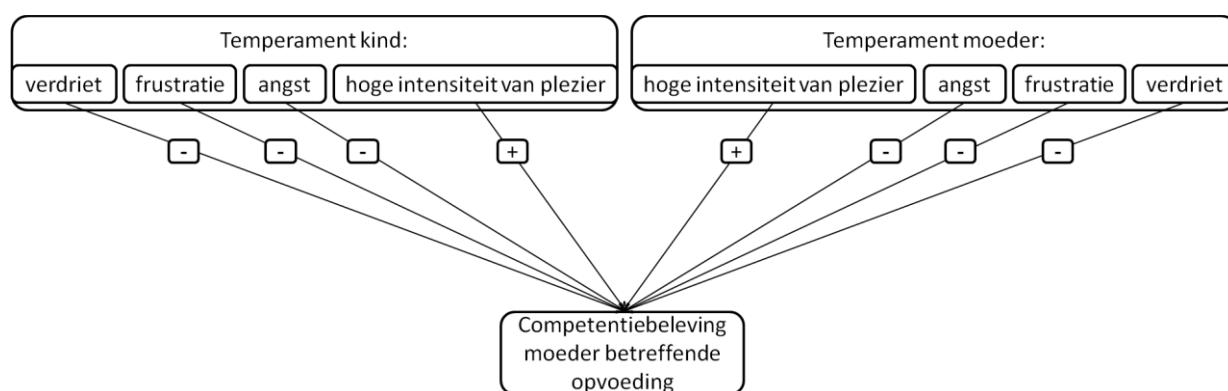
Vraagstelling en Hypotheses

Huidig onderzoek richtte zich op het verband tussen competentiebeleving van moeders en het temperament van moeders en kinderen. Daarnaast werd getoetst of competentiebeleving van moeders voornamelijk werd voorspeld door interne of externe factoren. Hiervoor werd gekozen omdat competentiebeleving mogelijk op verschillende wijze tot stand kwam, namelijk intern door het temperament van moeders of extern door hoe moeders het temperament van hun kinderen beleefden. Er werden echter weinig directe richtinggevende empirische onderbouwingen voor de hypothesen gevonden. Daarom werden de hypothesen opgesteld op basis van wat logischerwijs en vanuit indirecte verbanden verwacht kon worden.

De vraagstelling van huidig onderzoek luidde of de competentiebeleving van moeders voorspeld kon worden door de temperamentkenmerken van de moeders en kinderen. We keken specifiek naar de temperamentkenmerken droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier van moeders en kinderen. Er zijn twee deelvragen onderzocht. Ten

eerste de vraag in welke mate temperamentkenmerken van kinderen de competentiebeleving van moeders voorspellen. In de tweede deelvraag werd onderzocht in welke mate temperamentkenmerken van moeders hun competentiebeleving voorspellen. Er werd verwacht dat droefheid, frustratie en angst, van zowel moeders als van kinderen, negatief verband zouden houden met de competentiebeleving van moeders. Daarentegen werd verwacht dat een hoge intensiteit van plezier positief verband zou houden met de competentiebeleving van moeders. Tenslotte werd onderzocht of de temperamentkenmerken van kinderen ofwel de temperamentkenmerken van moeders een grotere voorspellende waarde zouden hebben voor de mate van competentiebeleving.

Figuur 1. Conceptueel Model

Methode

Participanten

Er namen 255 moeders deel aan het onderzoek met een gemiddelde leeftijd van 37.51 jaar ($SD = 4.42$; bereik: 21.55 jaar tot 47.88 jaar). Zij vulden vragenlijsten in over zichzelf en hun 260 kinderen in de leeftijd van 3.67 tot en met 7.20 jaar, respectievelijk 135 jongens (51.9%) en 125 meisjes (48.1%). De gemiddelde leeftijd van de kinderen bedroeg 4.79 jaar ($SD = 0.59$). Het merendeel van de huishoudens had een bruto inkomen tussen de 30.000 en 75.000 euro (40.7%). 7% Had een bruto inkomen lager dan 30.000 euro en 34.1% had een bruto inkomen hoger dan 75.000 euro. Van 18.2% van de huishoudens waren de inkomensgegevens onbekend. Eén moeder heeft de lagere school niet afgemaakt (0.4%). 0.8% Van de moeders heeft het lager beroepsonderwijs afgerond, 5.0% het middelbaar voortgezet onderwijs, 3.1% het hoger voortgezet onderwijs, 18.1% het middelbaar beroepsonderwijs, 38.1% het hoger beroepsonderwijs en 33.8% heeft een universitaire opleiding afgerond. Ten slotte had 97.3% van de moeders en 95.8% van de kinderen de Nederlandse nationaliteit. Gezien de steekproefgrootte van het onderzoek werd een power van .99 verwacht bij een medium effect ($f^2 = 0.15$) voor de multiple regressieanalyse (Faul,

Erdfelder, Buchner, & Lang, 2009). Tot slot werden moeders met complete ($N = 208$) en incomplete data ($N = 52$) met elkaar vergeleken middels t -testen en chi-kwadraattoetsen. Er werden geen significante verschillen gevonden tussen de groepen met complete en incomplete data op de kenmerken: nationaliteit moeder, nationaliteit kind, leeftijd moeder, leeftijd kind, geslacht kind, groep waarin het kind zit, hoeveel broertjes of zusjes het kind heeft, het hoeveelste kind het kind in het gezin is, opleidingsniveau moeder, burgerlijke status en bruto inkomen gezin ($ps > .05$).

Onderzoeksprocedure

Na een random steekproeftrekking werden in het voorjaar van 2012 300 scholen in de provincie Utrecht gevraagd of er informatie over het onderzoek mocht worden verspreid. In totaal werden er op 49 scholen informatiebrieven uitgedeeld en advertenties geplaatst. Er was sprake van een selecte steekproef, waarbij ongeveer 2800 ouders van kinderen uit de eerste twee klassen van het reguliere onderwijs in de provincie Utrecht werden benaderd. Kinderen die naar school gingen buiten de provincie Utrecht en kinderen met een verstandelijke beperking vielen onder de exclusiecriteria. Geïnteresseerde ouders vulden een kennismakingsvragenlijst in met vragen over demografische gegevens en temperament. Alle deelnemers hebben een vrijwillige en geïnformeerde toestemming tot deelname gegeven. Ook hebben zij een tweede vragenlijst ingevuld met vragen over opvoeding en gedrag van hun kinderen. Voor het invullen van de vragenlijsten ontvingen zij een cadeaubon van vijf euro.

Meetinstrumenten

Huidig onderzoek had een kwantitatieve cross-sectionele hypothesetoetsende vorm (Baarda, 2009). De data werden verzameld door middel van verschillende online vragenlijsten, samengesteld uit diverse items uit bestaande vragenlijsten.

Children's Behavior Questionnaire Short Form. De temperamentkenmerken van de kinderen zijn gemeten met schalen van de Children's Behavior Questionnaire Short Form (CBQ-SF, Putnam & Rothbart, 2006). Deze vragenlijst werd door de verzorgers ingevuld en is ontwikkeld om een zeer gedifferentieerde beoordeling van temperament bij kinderen van drie tot zeven jaar te verstrekken (Putnam & Rothbart, 2006). De schalen voor frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier bestonden uit zes items en de schaal voor droefheid uit zeven. Er was sprake van een zeven puntsschaal, oplopend van "helemaal niet van toepassing" naar "volledig van toepassing". Ook was er de keuzemogelijkheid "nooit in die situatie gezien". Voorbeelditems waren; *huilt verdrietig als een lievelingsspeeltje kwijt of*

kapot is (droefheid); wordt kwaad als hij/zij naar bed gestuurd wordt (frustratie); is bang van harde geluiden (angst); glijdt graag van hoge glijbanen af, of doet graag andere spannende dingen (hoge intensiteit van plezier) (Majdandžić & Rothbart, 2001). Een hoge score op de schaal van het temperamentkenmerk geeft een hoge mate van het temperamentkenmerk weer.

De interne consistentie van de temperamentschalen die in huidig onderzoek werden gemeten was voldoende (droefheid $\alpha = .60$; frustratie $\alpha = .72$; angst $\alpha = .67$; hoge intensiteit van plezier $\alpha = .78$). Uit onderzoek naar factoriale validiteit van de Nederlandse vertaling bleek de CBQ-SF een veelbelovend instrument voor een betrouwbare en valide meting van temperament bij West-Europese kinderen (Sleddens, Kremers, Candel, De Vries, & Thijs, 2011).

Adult Temperament Questionnaire Short Form. Voor de moeders werden de temperamentkenmerken gemeten middels schalen van de Adult Temperament Questionnaire Short Form (ATQ-SF, Evans & Rothbart, 2007). De schalen voor droefheid, angst en hoge intensiteit van plezier bestonden uit zeven items en de schaal voor frustratie uit zes. Er was sprake van een zeven puntsschaal, oplopend van helemaal niet van toepassing naar volledig van toepassing. Ook was er de keuzemogelijkheid nooit in die situatie geweest.

Voorbeelditems waren; *soms maken kleine gebeurtenissen me intens verdrietig (droefheid); ik vind het heel vervelend als een winkel iets niet heeft wat ik wil kopen (frustratie); ik schrik soms van harde geluiden (angst); als ik naar muziek luister, zet ik het geluid meestal harder dan andere mensen (hoge intensiteit van plezier) (Hartman, Majdandžić, & Rothbart, 2001).* Een hoge score op de schaal van het temperamentkenmerk geeft een hoge mate van het temperamentkenmerk weer.

Recente bevindingen suggereerden het nut van de ATQ om kleine verschillen in cognitieve en emotionele constructen te onderscheiden (Evans & Rothbart, 2007). Voor alle vier de temperamentkenmerken die in huidig onderzoek werden gemeten, was de interne consistentie van de schalen adequaat (droefheid $\alpha = .71$; frustratie $\alpha = .69$; angst $\alpha = .66$; hoge intensiteit van plezier $\alpha = .66$). Bij de schaal hoge intensiteit van plezier van moeders is wegens inhoudelijke redenen het item; "Ik houd vooral van gesprekken waarin ik dingen kan zeggen zonder er eerst bij na te denken" uit de schaal verwijderd. Hiermee nam de interne consistentie toe tot $\alpha = .70$. Het item leek in mindere mate te gaan over intensiteit en meer over impulsiviteit.

Nijmeegse Ouderlijke Stress Index/ Parenting Stress Index. Voor het meten van het construct competentiebeleving werd de Nijmeegse Ouderlijke Stress Index/ Parenting

Stress Index (NOSI, Brock et al., 1992) gebruikt. Voor huidig onderzoek werden negen items van de schaal "competentie" gebruikt. Er was sprake van een zes puntsschaal, oplopend van helemaal mee oneens naar helemaal mee eens. Een voorbeeld van een item is: *Het ouderschap over dit kind is moeilijker dan ik dacht dat het zou zijn*. Een hoge score op de competentie schaal geeft een lage competentie weer (Brock et al., 1992). De interne consistentie van de competentieschaal bleek in huidig onderzoek goed ($\alpha = .92$).

Data Analyse

Bij de data analyse werden enkel de data van de moeders ($N = 255$) meegenomen. De data van alle vaders en van twee ouders die bij geslacht de keuzeoptie "anders" aangaven zijn niet meegenomen in analyses. Zowel bij de CBQ-SF als ATQ-SF is per participant voor de vier temperamentkenmerken een gemiddelde score berekend. De negatief geformuleerde items werden opgepoold. Bij de NOSI werd per participant een gemiddelde score berekend voor de schaal "competentie". Voor de temperamentkenmerken gold dat bij participanten met meer dan twee missende itemscores op betreffende schaal geen schaal score werd berekend. Voor de competentiebeleving gold een criterium van meer dan drie missende itemscores. De gemiddelde scores van de temperamentkenmerken en competentie konden behandeld worden als continue variabelen. Voor het uitvoeren van de analyses werden de data gecontroleerd op de voorwaarden voor regressie. Enkel de assumpties betreffende de normaalverdeling en de homoscedasticiteit van competentiebeleving werden geschonden. Competentiebeleving was rechtsscheef verdeeld. De meerderheid van de moeders voelt zichzelf competentier dan gemiddeld. Ondanks deze schending is gekozen om de analyses toch voort te zetten, aangezien de steekproef van voldoende grootte was. Betreffende de homogeniteit bleek dat de spreiding van de residuen bij moeders met een hoge competentiebeleving minder was.

Per deelvraag werd middels een multiple-regressieanalyse geanalyseerd of één of meerdere van de onafhankelijke variabelen (droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier) significante voorspellers zouden zijn van de afhankelijke variabele (competentiebeleving) ($\alpha = .05$) en welke effectgrootte zij hadden. De eerste deelvraag betrof de temperamentkenmerken van kinderen en de tweede deelvraag de temperamentkenmerken van moeders. Tenslotte werden er twee hiërarchische multiple regressieanalyse gedaan waarin werd gekeken of de temperamentkenmerken van kinderen ofwel de temperamentkenmerken van moeders een grotere voorspellende waarde zouden hebben voor competentiebeleving. Hierbij werden twee volgordes getest.

Resultaten

Er werden multiple en hiërarchische regressieanalyses uitgevoerd voor het beantwoorden van de onderzoeksvragen ($\alpha = .05$).

Beschrijvende Statistieken

De beschrijvende statistieken en correlaties van de temperamentkenmerken en competentiebeleving zijn opgenomen in Tabel 1. De zwakke tot matige correlaties tussen temperamentkenmerken suggereren dat de temperamentkenmerken verschillende constructen meten. De negatieve temperamentkenmerken van moeders en kinderen (droefheid, angst en frustratie) correleerden onderling. Tevens correleerde hoge intensiteit van plezier bij moeders met geen enkel ander temperamentkenmerk. Opvallend was echter dat hoge intensiteit van plezier van kinderen wel correleerde met frustratie van kinderen. Tenslotte bleek competentiebeleving met de meeste temperamentkenmerken te correleren, met uitzondering van angst bij kinderen en hoge intensiteit van plezier bij moeders. Moeders met lage scores op droefheid, frustratie en angst hadden een hoge mate van competentiebeleving. Moeders met kinderen die laag scoorden op frustratie en op hoge intensiteit van plezier hadden een hoge mate van competentiebeleving.

Tabel 1

Beschrijvende Statistiek van de Variabelen en Productmomentcorrelaties tussen Competentiebeleving en de Temperamentkenmerken

Variabele	Minimum	Maximum	<i>M</i>	<i>SD</i>	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Competentiebeleving	1.00	4.78	2.03	0.89								
2. Droefheid Kinderen	1.33	6.14	3.57	0.86	.06							
3. Frustratie Kinderen	1.33	6.50	3.44	1.01	.28**	.35**						
4. Angst Kinderen	1.00	6.33	3.44	1.12	-.02	.26**	.20**					
5. Hoge Intensiteit Van Plezier Kinderen	1.50	7.00	4.36	1.18	.16*	-.04	.20*	-.09				
6. Droefheid Moeders	1.57	6.29	3.92	0.92	.24**	.07	.28**	.11	.00			
7. Frustratie Moeders	1.17	6.00	3.41	0.93	.37**	.07	.29**	-.09	.07	.32**		
8. Angst Moeders	1.29	6.14	3.42	0.89	.16*	-.00	.16*	.10	-.06	.49**	.32*	
9. Hoge Intensiteit Van Plezier Moeders	1.00	6.00	3.03	1.24	-.06	.03	-.08	-.02	.07	-.09	.00	-.25

Noot. Een hoge score op competentiebeleving betekent een lage competentiebeleving.

* $p < .05$. ** $p < .01$. tweezijdige toetsing.

Multiple en Hiërarchische Regressieanalyses

Voor de eerste multiple regressieanalyse, welke gelijk was aan stap 1 van de eerste hiërarchische multiple regressieanalyse, werd competentiebeleving voorspeld met de temperamentkenmerken van kinderen (droefheid, frustratie, angst en hoge intensiteit van plezier). Deze temperamentkenmerken verklaarden een significante hoeveelheid variantie in de competentiebeleving van moeders ($R^2 = .10$, $F(4, 203) = 5.46$, $p < .001$). Er was sprake van een matig effect (Gravetter & Wallnau, 2009). Uit de analyse bleek een significant resultaat van de variabele frustratie van kinderen als unieke voorspeller op de competentiebeleving van moeders ($p < .001$). Hoe meer frustratie kinderen uitten, des te minder competent hun moeders zich voelden over de opvoeding. Voor de temperamentkenmerken droefheid ($p = .90$), angst ($p = .41$) en hoge intensiteit van plezier ($p = .11$) werden geen significante verbanden gevonden. Moeders die kinderen hadden die een hogere mate van droefheid, angst of hoge intensiteit van plezier uitten, voelden zich hierdoor niet minder competent over de opvoeding van hun kinderen.

Uit de resultaten van stap 2 van de hiërarchische multiple regressieanalyse bleek dat wanneer de temperamentkenmerken van moeders in stap 2 werden toegevoegd aan het model met de kenmerken van kinderen, er sprake was van een significante verbetering van de verklaarde variantie ($\Delta R^2 = .10$, $F(4, 199) = 6.27$, $p < .001$). In Tabel 2 zijn de (on)gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en de betrouwbaarheidsintervallen voor alle temperamentkenmerken als voorspellers van competentiebeleving opgenomen.

Tabel 2

Temperamentkenmerken van Kinderen als Voorspeller voor Competentiebeleving

Variabele	<i>B</i>	95% CI	β
Stap 1			
Droefheid Kinderen	-.01	[-.16, .14]	-.01
Frustratie Kinderen	.25	[.12, .38]	.28**
Angst Kinderen	-.05	[-.16, .06]	-.06
Hoge Intensiteit van Plezier Kinderen	.08	[-.02, .18]	.11
Stap 2			
Droefheid Kinderen	-.00	[-.14, .14]	-.00
Frustratie Kinderen	.14	[.01, .27]	.15*
Angst Kinderen	-.01	[-.12, .09]	-.02
Hoge Intensiteit van Plezier Kinderen	.09	[-.01, .18]	.12
Droefheid Moeders	.09	[-.06, .24]	.09
Frustratie Moeders	.29	[.15, .42]	.30**
Angst Moeders	-.02	[-.17, .14]	-.02
Hoge Intensiteit van Plezier Moeders	-.04	[-.14, .05]	-.06

Noot. $N = 208$. CI = betrouwbaarheidsinterval.

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Voor de tweede multiple regressieanalyse, welke gelijk was aan stap 1 van de tweede hiërarchische multiple regressieanalyse, werd competentiebeleving voorspeld met de temperamentkenmerken van moeders. Deze temperamentkenmerken verklaarden een significante hoeveelheid variantie in de competentiebeleving van moeders ($R^2 = .16$, $F(4, 203) = 9,63$, $p < .001$). Er was sprake van een matig effect (Gravetter & Wallnau, 2009). Uit de analyse bleek een significant resultaat van de variabele frustratie van moeders als unieke voorspeller op de competentiebeleving van moeders ($p < .001$). Hoe meer gefrustreerd moeders waren, des te minder competent zij zich voelden over de opvoeding. Voor de temperamentkenmerken droefheid ($p = .10$), angst ($p = .64$) en hoge intensiteit van plezier ($p = .33$) werden geen significante verbanden gevonden. Moeders die een hogere mate van droefheid, angst of hoge intensiteit van plezier uitten, voelden zich niet minder competent in de opvoeding van hun kinderen.

Uit de resultaten van stap 2 van de hiërarchische multiple regressieanalyse bleek dat wanneer de kenmerken van kinderen toegevoegd werden aan het model met de temperamentkenmerken van moeders er sprake was van een marginaal significante

verbetering van de verklaarde variantie ($\Delta R^2 = .04$, $F(4, 199) = 2.40$, $p = .051$.) In Tabel 3 zijn de (on)gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten en de semipartiële correlaties voor alle temperamentkenmerken opgenomen.

Tabel 3

Temperamentkenmerken van Moeders als Voorspeller voor Competentiebeleving

Variabele	B	95% CI	β
Stap 1			
Droefheid Moeders	.13	[-.02, .27]	.13
Frustratie Moeders	.33	[.20, .47]	.35**
Angst Moeders	-.04	[-.19, .12]	-.04
Hoge Intensiteit van Plezier Moeders	-.05	[-.14, .05]	-.07
Stap 2			
Droefheid Moeders	.09	[-.06, .24]	.09
Frustratie Moeders	.29	[.15, .42]	.30**
Angst Moeders	-.02	[-.17, .14]	-.02
Hoge Intensiteit van Plezier Moeders	-.04	[-.14, .05]	-.06
Droefheid Kinderen	-.00	[-.14, .14]	-.00
Frustratie Kinderen	.14	[.01, .27]	.15*
Angst Kinderen	-.01	[-.12, .09]	-.02
Hoge Intensiteit van Plezier Kinderen	.09	[-.01, .18]	.12

Noot. $N = 208$. CI = betrouwbaarheidsinterval.

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Geconcludeerd werd dat de temperamentkenmerken van moeders een sterkere voorspeller vormden voor haar competentiebeleving, dan de temperamentkenmerken van kinderen. Tenslotte bleek dat enkel het temperamentkenmerk frustratie een significante voorspeller was voor de competentiebeleving van moeders. Dit gold zowel voor frustratie van moeders als van kinderen.

Discussie

Het doel van huidig onderzoek was om de samenhang tussen temperamentkenmerken van moeders en kinderen en de opvoedcompetentiebeleving van moeders te onderzoeken. Dit onderzoek is van belang, omdat de kennis over temperament van ouders en kinderen kan bijdragen aan kennis over competentiegevoelens in de opvoeding.

De twee getoetste modellen bleken de competentiebeleving van moeder te voorspellen, met een matige hoeveelheid verklaarde variantie. Het temperamentkenmerk

frustratie had een significante voorspellende waarde op de competentiebeleving van moeders. Hoe meer frustratie kinderen uitten of hoe gefrustreerder moeders waren, des te minder competent moeders zich voelden over de opvoeding. Ook bleek dat de temperamentkenmerken van moeders sterkere voorspellers vormden voor haar competentiebeleving, dan de temperamentkenmerken van kinderen.

Huidig onderzoek toetste als eerste het verband tussen frustratie bij kinderen en de competentiebeleving van moeders. Het temperamentkenmerk frustratie bij kinderen bleek significant verband te houden met een lagere competentiebeleving van moeders. Een mogelijke verklaring voor het gevonden verband met de competentiebeleving van moeders is dat frustratie zich bij kinderen in boos en explosief gedrag kan uiten (Calkins, Dedmon, Gill, Lomax, & Johnson, 2002; Greene, 2010). Explosief gedrag kan voor moeders moeilijker zijn om mee om te gaan, wat hen kan doen twifelen aan de uitvoering van hun rol als opvoeder.

In tegenstelling tot de hypothese, hielden de temperamentkenmerken droefheid en angst bij kinderen geen negatief verband met de competentiebeleving van moeders. Dit was tegenstrijdig met eerder onderzoek. De verbanden tussen temperament en competentiebeleving zijn echter in eerder onderzoek middels (probleem)gedrag gevonden. Er wordt gesteld dat temperament de emotionele aanleg is van een persoon (Wicks-Nelson & Israel, 2009), terwijl (probleem)gedrag van kinderen ontstaat vanuit een interactie tussen aanleg en omgeving. Probleemgedrag kan gedeeltelijk zijn aangeleerd (Akers, Krohn, Lanza-Kaduce, & Radosevich, 1979). Het gedrag dat moeders bij hun kinderen waarnemen en waarvan ze haar eigen competentie afleidt, is mogelijk niet altijd een afspiegeling van het temperament van kinderen. Eerder werd al gesuggereerd dat kinderen die frustratie uitten, moeders kunnen doen twifelen aan hun capaciteiten als opvoeders. Moeders die droefheid en angst waarnemen bij hun kinderen zullen eerder geneigd zijn hun kinderen te willen troosten en beschermen. Het is mogelijk dat in tegenstelling tot frustratie, moeders droefheid en angst bij hun kinderen niet persoonlijk zullen opvatten. Het verschil in opvatting van het gedrag van de kinderen kan een verklaring zijn voor het verschil in gevonden resultaten ten aanzien van frustratie, droefheid en angst en de samenhang met competentiebeleving. De hypothese dat hoge intensiteit van plezier van kinderen positief verband hield met de competentiebeleving van moeders werd verworpen. Uit eerder onderzoek werden eveneens geen aanwijzingen gevonden voor een samenhang tussen hoge intensiteit van plezier en competentiebeleving. Wel bleek een grotere competentiebeleving bij moeders wanneer de kinderen makkelijker waren in de omgang (Tarkka, 2002). Kinderen met een hoge intensiteit

van plezier zijn echter niet per definitie makkelijk in de omgang. Moeders die zien dat hun kinderen plezier hebben, genieten mogelijk meer van het ouderschap en hun kinderen. Het gaat hier mogelijk om een ander construct dan competentiebeleving in de opvoeding. Tenslotte bleek uit de correlatiematrix (Tabel 1) dat hoge intensiteit van plezier van kinderen correleert met frustratie van kinderen. Mogelijk zochten deze kinderen meer sensaties en waren zij daarmee sneller gefrustreerd als de toegang hiertoe geblokkeerd werd.

De hypothese dat het temperamentkenmerk frustratie bij moeders negatief verband hield met hun competentiebeleving werd aangenomen. Het verband tussen frustratie en competentiebeleving werd naar ons weten nog niet eerder in onderzoeken gevonden. Wel werd in de review van Jones en Prinz (2005) geconcludeerd dat ouders met lagere niveaus van competentiebeleving wellicht worstelen met het ouderschap en hierdoor frustratie ervaren. Frustratie kwam in dit geval voort uit de lage competentiebeleving, terwijl huidig onderzoek frustratie onderzocht als voorspeller voor lage competentiebeleving. Een mogelijke verklaring voor het verschil is dat huidig onderzoek geen longitudinaal design had. Daardoor is niet zeker of het ook daadwerkelijk zo is dat het temperamentkenmerk frustratie een lage competentiebeleving voorspelt. Er kon ook sprake zijn van een momentopname of een wederkerig proces waarbij frustratie en competentiebeleving elkaar beïnvloeden.

De hypothesen dat droefheid en angst van moeders en competentiebeleving van moeders negatief verband hielden werden verworpen. Dit was niet in overeenstemming met eerdere literatuur. Eerder bleek dat een neiging tot angst vanuit temperament -zeker onder sociale druk- bijdroeg aan angst gerelateerd aan het eigen falen (Rothbart & Hwang, 2005). De discrepantie met eerder onderzoek komt mogelijk omdat huidig onderzoek zich richt op de competentiebeleving en niet op angst voor het eigen falen. Ook kan eventueel gesteld worden dat angst voor falen in tegenstelling tot competentiebeleving samenhangt met sociale druk. Mogelijk speelt deze sociale druk een beperkte rol in de opvoeding. Tenslotte betrof het onderzoek van Rothbart en Hwang (2005) angst voor eigen falen in het algemeen, daar waar huidig onderzoek zich specifiek richtte op competentiebeleving in de opvoeding. Betreffende het temperamentkenmerk droefheid werd ook een verband verwacht, omdat gevoelens van droefheid onder depressieve gevoelens vallen. Het ouderlijke gevoel van competentie verminderde wanneer depressie toenam (Knoche et al., 2007; Sharp & Lipsky, 2002). Dat dit verband niet werd gevonden kan wellicht verklaard worden, doordat depressie meer omvat en intenser is dan enkel droefheid (American Psychiatric Association, 2000). Het is dus mogelijk dat een persoon depressief is, zonder dat deze droefheid toont. Tenslotte werd in

huidig onderzoek de hypothese dat hoge intensiteit van plezier van moeders en hun competentiebeleving positief verband hielden, verworpen. Dit is niet in lijn met eerder onderzoek, waarin werd aangetoond dat het persoonlijkheidskenmerk extraversie mensen meer vatbaar maakt voor een hogere mate van competentiebeleving (De Haan et al., 2009). Een mogelijke verklaring voor de discrepantie is dat het gevonden verband uit het onderzoek van De Haan en collega's (2009) gebaseerd was op de drie kenmerken van "extraversie/surgency", namelijk hoge intensiteit van plezier, positiviteit en sociabiliteit, waar huidig onderzoek enkel hoge intensiteit van plezier onderzocht. Positiviteit en sociabiliteit hebben respectievelijk betrekking op het ervaren van plezier en plezier dat ontleend wordt aan sociale interacties en de aanwezigheid van anderen (Evans & Rothbart, 2007). Wellicht zijn deze kenmerken betere voorspeller voor de competentiebeleving, omdat moeders die plezier uit het leven halen mogelijk hun eigen opvoedcompetentie positiever beoordelen. Daarnaast blijkt er een verband te zijn tussen sociale steun en competentiebeleving (Coleman & Karraker, 2000), welke kan wijzen op een verband tussen sociabiliteit en competentiebeleving. Positiviteit en sociabiliteit kunnen dus betere voorspellers voor de competentiebeleving zijn dan hoge intensiteit van plezier.

Het gevonden verband tussen frustratie en competentiebeleving kan implicaties hebben voor de klinische praktijk. Wanneer hulpverleners overmatige frustratie signaleren bij moeders of kinderen kan preventief of curatief ingezet worden op het versterken van de competentiebeleving. Een interventie zoals Triple P kan ingezet worden. Uit een gerandomiseerde studie naar de effecten van Triple P bleek dat deze interventie leidt tot een hoger competentiegevoel bij ouders en een afname van problemen op kindniveau (Onrust, De Graaf, & Van der Linden, 2012).

Enkele sterke punten van huidig onderzoek waren dat de steekproef van voldoende grootte was en dat de groepen met complete en incomplete data niet significant van elkaar verschilden op demografische kenmerken. De mensen met complete data vormden daarmee een betrouwbare afspiegeling van de gehele steekproef. Daarnaast waren de psychometrische eigenschappen van de instrumenten die competentiebeleving en de temperamentkenmerken van zowel kinderen als moeders meten voldoende (Brock et al., 1992; Evans & Rothbart, 2007; Sleddens, et al., 2011). Tenslotte werd in huidig onderzoek een model getoetst met vier temperamentkenmerken voor moeders en kinderen, waarvan de samenhang met competentiebeleving niet eerder is onderzocht. Een sterk punt van de gekozen samenstelling

was dat deze vier temperamentkenmerken bij zowel moeders als kinderen gemeten konden worden, waardoor een optimale vergelijking mogelijk was.

Een beperking van huidig onderzoek was dat het geen longitudinaal onderzoeksdesign betrof. Daarnaast was er sprake van een selecte steekproeftrekking. Hierdoor hebben de resultaten van dit onderzoek enkel een lokale geldigheid en zijn wellicht niet representatief voor heel Nederland. De steekproef bestond namelijk uit moeders en hun kinderen uit de provincie Utrecht. Tevens was er sprake van een over-representatie van moeders en kinderen met een Nederlandse nationaliteit, gezinnen met een bovengemiddeld bruto inkomen en moeders met een hoog opleidingsniveau. Een andere beperking was dat de moeders en kinderen die deelnamen aan het onderzoek niet konden worden vergeleken met degenen die niet deelnamen. Tenslotte werd de assumptie van normaalverdeling bij competentiebeleving geschonden. De rechtsscheve verdeling kan verklaard worden doordat in huidig onderzoek de NOSI (Brock et al., 1992) gebruikt werd om de competentiebeleving te meten. De NOSI wordt doorgaans in de klinische setting gebruikt voor het meten van opvoedstress in een belaste opvoedsituatie. De onderzoekspopulatie betrof geen klinische populatie, waardoor moeders waarschijnlijk minder stressvolle situaties ervoeren in de opvoeding van hun kinderen en zich hierdoor competentier voelden.

Huidig onderzoek toetste vier temperamentkenmerken. Temperament bestaat echter uit meerdere kenmerken die wellicht kunnen bijdragen aan het voorspellen van competentiebeleving. Toekomstig onderzoek kan zich richten op verdere toetsing van andere temperamentkenmerken, bijvoorbeeld positiviteit en sociabiliteit (De Haan et al., 2009; Evans & Rothbart, 2007). Daarnaast kan toekomstig longitudinaal onderzoek zich richten op het verifiëren van de resultaten uit huidig onderzoek. Wanneer daarbij een aselechte steekproef gebruikt wordt, kunnen de resultaten gegeneraliseerd worden. Tenslotte kan vervolgonderzoek zich richten op de samenhang tussen temperamentkenmerken en competentiebeleving van vaders. Dit is van belang omdat ook vaders een voorname rol spelen in het leven van hun kinderen en de traditionele rolverdeling niet meer vanzelfsprekend is.

Huidig onderzoek heeft een bijdrage geleverd aan de kennis over de samenhang tussen temperamentkenmerken en competentiebeleving. Frustratie bij zowel kinderen als moeders zorgt mogelijk dat moeders zich minder competent voelen in de opvoeding. Het temperament van moeders voorspelde -meer dan het temperament van hun kinderen- haar eigen competentiebeleving.

Referenties

- Akers, R. L., Krohn, M. D., Lanza-Kaduce, L., & Radosevich, M. (1979). Social learning and deviant behavior: A specific test of a general theory. *American Sociological Review*, *44*, 636-655.
- American Psychiatric Association. (2000). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed., text rev.). Washington, DC: Author.
- Baarda, B. (2009). *Dit is onderzoek! Handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Bandura, A. (1989). Regulation of cognitive processes through perceived self-efficacy. *Developmental Psychology*, *25*, 729-735.
- Brock, A. J. L. L., Vermulst, A. A., Gerris, J. R. M., & Abidin, R. R. (1992). *Nijmeegse Ouderlijke Stress Index. Handleiding experimentele versie*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Calkins, S. D., Dedmon, S. E., Gill, K. L., Lomax, L. E., & Johnson, L. M. (2002). Frustration in infancy: Implications for emotion regulation, physiological processes, and temperament. *Infancy*, *3*, 175-197. doi:10.1207/S15327078IN0302_4
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (1997). Self-efficacy and parenting quality: Findings and future applications. *Developmental review*, *18*, 47-85. doi:10.1006/drev.1997.0448
- Coleman, P. K., & Karraker, K. H. (2000). Parenting self-efficacy among mothers of school-age children: Conceptualization, measurement, and correlates. *Family Relations*, *49*, 13-24. doi:10.1111/j.1741-3729.2000.00013.x
- Day, D. M., Factor, D. C., & Szkiba-Day, P. J. (1994). Relations among discipline style, child behaviour problems, and perceived ineffectiveness as a caregiver among parents with conduct problem children. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *26*, 520-533. doi:10.1037/0008-400X.26.4.520
- De Haan, A. D., Prinzie, P., & Dekovic, M. (2009). Mothers' and fathers' personality and parenting: The mediating role of sense of competence. *Developmental Psychology*, *45*, 1695-1707. doi:10.1037/a0016121
- Eisenberg, N., Sadovsky, A., Spinrad, T. L., Fabes, R. A., Losoya, S. H., Valiente, C., . . . Shepard, S. A. (2005). The relations of problem behavior status to children's negative emotionality, and impulsivity: Concurrent relations and prediction of change. *Developmental Psychology*, *41*, 193-211. doi:10.1037/0012-1649.41.1.193
- Evans, D. E., & Rothbart, M. K. (2007). Development of a model for adult temperament. *Journal of Research in Personality*, *41*, 868-888. doi:10.1016/j.jrp.2006.11.002

- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A. G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods, 41*, 1149-1160. doi:10.3758/BRM.41.4.1149
- Gartstein, M. A., Putnam, S. P., & Rothbart, M. K. (2012). Etiology of preschool behavior problems; contributions of temperament attributes in early childhood. *Infant Mental Health Journal, 33*, 197-211. doi:10.1002/imhj.21312
- Gravetter, F. J., & Wallnau, L. B. (2009). *Statistics for the behavioral sciences*. Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.
- Greene, R. W. (2010). *The explosive child*. New York: HarperCollins Publishers Inc.
- Hartman, C. A., Majdandžić, M., & Rothbart, M. K. (2001). *Nederlandse vertaling: Temperament*.
- Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical Psychology Review, 25*, 341-363. doi:10.1016/j.cpr.2004.12.004
- Karreman, A., De Haas, S., Van Tuijl, C., Van Aken, M. A. G., & Dekovic', M. (2010). Relations among temperament, parenting and problem behavior in young children. *Infant Behavior & Development, 33*, 39-49. doi:10.1016/j.infbeh.2009.10.008
- Knoche, L. L., Givens, J. E., & Sheridan S. M. (2007). Risk and protective factors for children of adolescents: Maternal depression and parental sense of competence. *Journal of Child and Family Studies, 16*, 684-695. doi:10.1007/s10826-006-9116-z
- Leerkes, E. H., & Crockenberg, S. C. (2002). The development of maternal self-efficacy and its impact on maternal behavior. *Infancy, 3*, 227-247. doi:10.1207/S15327078IN0302_7
- Majdandžić, M., & Rothbart, M. K. (2001). *Nederlandse vertaling: Gedragsvragenlijst voor kleuters*. Amsterdam: Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen van de Universiteit van Amsterdam.
- Nigg, J. T. (2006). Temperament and developmental psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 47*, 395-422. doi:10.1111/j.1469-7610.2006.01612.x
- Onrust, S. A., De Graaf, I. M., & Van der Linden, D. (2012) De meerwaarde van Triple P: Resultaten van een gerandomiseerde effectstudie van de Triple P gezinsinterventie bij gezinnen met meervoudige problematiek. *Kind en Adolescent, 33*, 60-74. doi:10.1007/s12453-012-0008-2

- Putnam, S. P., & Rothbart, M. K. (2006). Development of short and very short forms of the Children's Behavior Questionnaire. *Journal of Personality Assessment, 87*, 103-113. doi:10.1207/s15327752jpa8701_09
- Raver, C. C., & Leadbeater, B. J. (1999). Mothering under pressure: Environmental, child, and dyadic correlates of maternal self-efficacy among low-income women. *Journal of Family Psychology, 13*, 523-534. doi:10.1037/0893-3200.13.4.523
- Rothbart, M. K., & Bates, J. E. (2006). Temperament. In W. Damon (Series Ed.), & N. Eisenberg (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 3. Social, emotional and personality development* (pp.105-176). New York: Wiley.
- Rothbart, M. K., & Hwang, J. (2005). Temperament and the development of competence and motivation. In A. J. Elliot, & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence & motivation* (pp. 167-184). New York: Guilford Press.
- Schaffer, H. R. (2007). *Social development*. Malden: Blackwell Publishing.
- Sharp, L. K., & Lipsky, M. S. (2002). Screening for depression across the lifespan: A review of measures for use in primary care settings. *American Family Physician, 66*, 1001-1009.
- Sleddens, E. F. C., Kremers, S. P. J., Candel, M. J. J. M., De Vries, N. N. K., & Thijs, C. (2011). Validating the Children's Behavior Questionnaire in Dutch children: Psychometric properties and a cross-cultural comparison of factor structures. *Psychological Assessment, 23*, 417-426. doi:10.1037/a0022111
- Tarkka, M. T. (2002). Predictors of maternal competence by first-time mothers when the child is 8 months old. *Journal of Advanced Nursing, 41*, 233-240. doi:10.1046/j.13652648.2003.02524.x
- Teti, D. M., & Gelfand, D. M. (1991). Behavioral competence among mothers of infants in the first year: The mediational role of maternal self-efficacy. *Child Development, 62*, 918-929. doi:10.1111/j.1467-8624.1991.tb01580.x
- Wicks-Nelson, R., & Israel, A. C. (2009). *Abnormal child and adolescent psychology*. New Jersey: Pearson Education.